

A DEÁKOS ISKOLA.

(Első közlemény.)

A XVIII. század hetvenes éveiben új életre ébredő nemzeti szellem a költészet terén három irányban éreztette hatását. Ezen irányokat költői iskoláknak nevezi a közszokás, kissé szabadabban értelmezve a szót. A három csoportban munkálkodó írókat ugyanis nem egy-egy határozott egyéniség tartotta össze — elismert vezére is csak az egyiknek s a francziásoknak volt — nem is törvényszerűen megállapított műszabályok követése különbözteti meg őket a többi iskola tagjaitól, hanem a születésükre, műveltségükre s tanulmányaikra nézve rokon jellemű írók szinte öntudatlanul indultak el hasonló utakon. Jelenleg a deákosokkal foglalkozunk, a mely irány a francziások és magyarosok után időrendben harmadiknak lépett ki az irodalom terére. Közös vonása az iskola tagjainak, hogy a verselés régi magyar formáját s a nyugoteurópai versformákat majdnem teljesen mellőzve, görög-latin mértékekben írták verseiket.¹ Irodalmi munkásságuk tárgyalásában nem kizárólag, sőt nem is első sorban az aesthetika szempontját kívánjuk érvényre juttatni, hanem inkább a történelmit és lélektanit, működésüknél nemcsak arra tekintünk, van-e igazi értéke annak, a mit írtak, hanem fölkeresjük céljukat, megkeressük vezérlő gondolataikat és költészetüknek sajátosságait; kiválóságait és fogyatkozásait nem annyira méltányolni és bírálni, mint inkább megértetni törekszünk.

Három írót vonunk tárgyalásunk keretébe, Rájnis Józsefet, Baróti Szabó Dávidot és Révai Miklóst; a negyediket, a ki nemcsak későbbben lépett föl, de működése ki is nő az iskola korlátaiból, Virág Benedeket, most elmellőzzük. Kivülük, de már az ő hatásukra, az irodalom több jelese is megpróbálkozott az új formában, mely gyorsan népszerűvé vált.

A klasszikus iskola három alapítójának eredeti versei — nem számítva az önállóan közrebocsátott, vagy folyóiratokban, előszókbán elszórtakat — a következő gyűjteményekben jelentek meg.

¹ De azért mind a hárman írtak sima, u. n. soros verseket. Rájnis ugyan csak egyet, de Szabó élete második szakában többet, Révai meg éppen vagy huszat.

Szabó versei négy kiadást értek meg, az elsőt 1777-ben, *Uj mértékre vett külömb' verseknek* három könyvei, 1786-ban *Verskoszorú* három szakaszban, 1789-ben *Költeményes munkái* két kötetben, 1802-ben *Meg-jobbitott, 's bővített Költeményes munkái* három kötetben. Kéziratban maradt versei közül egy pár megjelent Abafi *Figyelőjé*-nek XII. és XIII. kötetében,¹ végül hatvanat Horváth Balázs közölt a *kassai gimnázium 1887/88. értesítőjében*. Révai magyar verseinek két. gyűjteménye jelent meg, az első *A' magyar Alagyáknak első könyvök* címmel 1778-ban, a második három könyvre bővítve *Elegyes versek* címmel 1787-ben.² Rájnis csak egyszer nyomtathatta ki verseit *A' magyar Helikonra vezérlő Kalaúz. példák és régulák* címmel 1781-ben. A Kalaúzt másodszer is ki akarta adni Rájnis, javítva és bővítve *Magyar Parnassus* címmel, de csak a *Példák* című része készült el. Két kéziratos példánya az Akadémiában,³ egy a Múzeumban⁴ van. A Magyar Parnassus új verseit Ágh Lajos Norbert közölte Kőszegi Rájnis József élete és munkái című monographiája függelékeként.

A klasszikus iskola első jelentős próbája tehát 1777-ben látott napvilágot, de már négy évvel előbb mind a hárman dolgoztak, sőt Rájnis 1760-ban is írt dystichonokat. Ezeket az első jelenségeket s általában a klasszikus iskola keletkezését nem szabad értékén fölül megbecsülni s a merész újítást inkább vers-technikai, mint költői mozgalomnak kell tartanunk. Erre utal bennünket mindjárt az első kérdés, melyet el kell dönteni: mi vezette e három író-t arra a gondolatra, hogy római mértékre vegyék magyar verseiket. Rendszerint két egymással kapcsolatba lépő mozzanatra tudják be, a régebbi, XVI—XVIII. századi törekvéseknek és a római klasszikus költők hatásának. Vizsgáljuk, mennyiben állja ki e nézet a bírálatot, s nem szorul-e igazításra. Vizsgálódásunkat kissé kiszélesítjük, s mialatt megfelelünk a fölített kérdésre, kitérünk több olyan mozzanatra, a mely jellemző vonásokat nyújt a deákos iskola költészetének méltatásához.

I.

A deákosok föllépésére nem voltak befolyással a XVI—XVII. századi kísérletek Az elsőség kérdése és fontossága. A prozódiai harc.

A föltevés első fele téves. Igaz, hogy a magyar irodalom Rájnisék előtt is mutat a görög-római verselésre példát, 1541-től,

¹ XII: 272—279; (az itt közölt versek azonban kettő kivételével — III., IV. — megjelentek már Szabó valamelyik gyűjteményében, s nem illeti őket a *kiadatlann* jelző.) 384—386; XIII: 390—396.

² A Nemz. Múzeum Oct. Hung. 7. sz. jelzett kézirat-csomóban több kiadatlan rímese verse van Révainak, közülük többet — de inkább csak részleteket — közölt Bánóczi, Révai élete és munkái, meg Csaplár hasonló című könyvében.

³ Régibb és újabb magyar írók 40. 19. és 69. l.

⁴ Quart. Hung. 221.

Sylvester föllépésétől 1773-ig vagy negyven kísérletről van tudomásunk¹ s elmondhatjuk, hogy a verselésnek ez az új módja a harmadfél évszázad alatt megszakítva, végleg azonban el nem némulva, egyre élt: de a deákosok nem ezekből a próbálkozásokból merítették ösztönzést. Nem is azokból a kísérletekből, melyeket közvetlenül előttük, a XVIII. század közepén tettek, pedig ezek is nagy számmal voltak. Ráday Gedeon még 1746-ban gondolt arra, hogy a *Szigeti veszedelmet* átteszi hexameterekbe. Szilágyi Sámuel valamivel később Horatius és Klopstock ódáit foglalta magyar versekbe az eredetiek mértékében,² sőt Molnár János, a nagytudományú és az irodalomért buzgó jezsuita, 1760 körül nemcsak gyakorlatban tett próbát, hogy meghonosítsa nálunk a deák-méretű verseket, hanem elméletileg, a *Régi jeles épületek* bevezető levelében is izgatott érdekükben és az ő lelkes buzdítására egész kis kör keletkezett, majd mind szerzetes, a kik nyomába lépni igyekeztek.³

Mindez teljesen ismeretlen volt a deákos iskola tagjai előtt, sejtelmük sem volt, hogy megelőzték őket, csak az egyikük, Révai, hallott valamit Molnárék működéséről, úgy hogy mikor az új formában megpróbálkoztak, mindegyik erősen meg volt győződve, hogy ő fődözte föl ezt a technikát.

Beszámolnak híven, mint jutottak arra a gondolatra, hogy a verselés régi magyar módja helyett új formát honosítsanak meg, s kettő közülük büszkén hirdeti, hogy ő az első, a ki ezen a szokatlan úton elindult. Ez nagyon fontos körülmény. Ha ők azért vették volna át elődeiktől a görög-római mértéket, hogy lelküknek költői érzelmeit új, szokatlan formában fejezzék ki, akkor a klasszikus iskola költői motívumokból született volna meg. E három költő azonban nem költői szükségből kezdett verselni, reformjuk nem költői czélnak köszöni eredetét, elsőik akartak lenni, a kik a klasszikusok csodált metrumain magyar verseket írnak.

A klasszikus iskola költészete tehát kezdetben pusztá formagyakorlat.

Az egyik, Szabó, már vagy tíz év óta ír latin verseket,⁴ s otthonosan mozog az idegen köntösben, mikor egy rendtársa, Rauch Ignác, 1773-ban arra kéri, próbálja meg, nem lehetne-e a németek példájára magyar mértékes sorokat írni.⁵ Szabónak tetszett a gondolat, hízelt hiúságának és hazafias érzésének, hogy a

¹ Legpontosabb, az elődök összeállítását felhasználó, de azóta is kiegészült sorok Négyesy László könyvében. A mértékes magyar verselés történetében olvasható, 29—33. l.

² U. o. 28—41. l.

³ U. o. 41—44. l.

⁴ L. Verskoszorú II: 24. l.: »Midőn... Barkóczy Ferentz... A' volt Társaság' N. Sz. Kollegyiomába fordulna, ezen Deák Verseket koholám.« Az esemény pedig 1764-ben történt. Valószínűleg latin verseire czéloz Szabó Kazinczyhoz írt levelében is (Kaz. Lev. I: 14), mikor »zsengéiről« emlékszik meg.

⁵ Meg-jobb. költ. Munkái II: 136. Kazinczy részletesebben mondja el az eseményt. Magyarországi utak (Olcsó könyvtár) 14. l.

magyar nyelv nem áll a német mögött, s ez a nagy dicsőség épen az ő ügyessége révén pattanjon ki. A próbát kész volt megtenni — csak tárgyat kért társától. Ime, épen annak volt hiával, a mi az igazi költészet első föltétele, az ihletnek. Hogy a Rauch Ignácztól kapott tárgy nemcsak teljesen alkalmatlan volt a költői földolgozásra és hogy Szabó verse (*Beteg*) mértékes, de értelmetlen próza, az mellékes, a kísérlet megtörtént. Talán eszébe sem jutott volna Szabónak tovább »fenni a koszorút,« ha rendjét XIV. Kelemen pápa el nem töröli. Az esemény, vagy a mint ő nevezi »kedves anyjának halála«, lángra gyújtotta a kicsiny szikrát s ezentúl buzgósággal írt magyar verseket.¹ Ez a mozzanat, mintha versejének forrása a rendje eltörlésén érzett őszinte fájdalom, tehát érzés lett volna, látszólag költői színbe vonja versíró működését, de csak látszólag. Ha azért írt volna, hogy kiöntse szive keserűségét, s költői alakban szólaltassa meg fájdalmát: megérdemelte volna a költő nevet. Ő azonban egy elegiában elpanaszolja a szenvedését,² de azután megfélekedve bánatáról, versel — büfelejtésül.

Még eszem' ágában sem vólt, hogy verseket írnék,
Míg nem adott mérget kedves Anyámnak halál.
Mit tennék azután? hogy búm tágúlna, mikor volt
Egy kis ürességem, vers-faragásba kapék;
'S lassanként nagy számra megyek.³

A latin verselés könnyű játék volt neki, olyan föladat kellett, mely elfoglalja egész figyelmét, lelkét, erre volt jó a magyar versek költése. A versfaragás szórakozás volt rá nézve és gondúzás! Nemes szórakozás és komoly módja a gondúzásnak, megvalljuk, de — így tekintve — épen nem költői.

Szakasztott ilyen módon lett »költővé« Rájnis József is. Már igen korán megtanulta a latin versírás szabályait s még 1760-ban Leobenben arra a gondolatra jutott, nem lehetne-e magyarul is mértékes verseket írni⁴ s a mit Szabó csak biztatásra, azt ő önként megkísérelte: be akarta bizonyítani, hogy a magyar nyelv nem alábbvaló az idegeneknél, a latinnál és görögénél. Próbálkozása sikerült,⁵ de ő nem volt annyira megelégedve az eredménynyel mint Szabó és sokat elmélkedett. a magyar prosodiáról, sokat próbálgatott, míg magát a versírást folytatni mertte. A vezető szempontja azonban kezdetben, ugyanaz volt mint Szabóé: olyat mutatni a tudós világnak, a mit az még eddig nem látott. Sőt Rájnis még merészebb reményekkel áltatta magát: azt hitte, ő az első, a ki

¹ Horvát Mihály úrhoz. Verskoszorú III: 53.

² Panaszos indulat, Új mértékre vett stb. 172. l.

³ J. verse Horvát Mihályhoz.

⁴ Magyar Virgilius II. darab, 57. l.

⁵ Közli Négyesy László i. m. 84. l.

a modern nyelvet az antik formákba kényszeríti s csodálkozva hallotta kispap-társaitól, hogy a németek ebben már megelőzték őt.¹

Révai, a harmadik a sorban, már nem kezdett ilyen reménnyel a versíráshoz:

Gerjedezt kedvem már régtől erre is, a' mint
Hallék fül hegygyel, hogy mivelésbe vevék.
'S mindjárt próbáltam módját lelegetni *magamtól*.²

Tudta tehát, hogy mások megelőzték, de a vallomása mintha azt is bizonyítaná, hogy őt sem a költői ihlet hajtotta, inkább az a tudományos kíváncsiság, mely a matematikust arra ösztönzi, hogy valami nehéz problémát megoldjon. Azonban, mint maga mondja, a megfejtés nehezen ment, akadályra talált, nem tudta a latin prozódiaát simán alkalmazni a magyarra. Ekkor, 1773-ban, szerencséjére kezébe került Molnár Jánosnak Jeles épületek című könyve s benne a magyar hexameterek:

Itt a' gerjedezés, melyly tsak fojtódva szikrázott,
Már nyilván lánggá lobbana, 's ége tüzem.³

Ez az 1773. esztendő nagyon fontos a deákos iskola történetében, ekkor írja Rájnis is Kalauzáát, s most már a három költő versenyezve készíti az új mértékre szedett verseket. Csak két dolog fontos előttük: bebizonyítani a magyar nyelv alkalmas voltát az újfajta verselésre és a fölfödözés dicsősége. Révai kevésbbé, de a másik kettő annál több tüzzel hirdeti, hogy töretlen úton haladt, hogy nem volt vezére s még ha a másik megelőzte is, azért övé is az érdem, mert magától jutott reá. Ádáz »penna-csatába« bocsátkoznak, mindegyik maga számára követeli a fölfödözés dicsőségét. Szinte unalmas hallgatni, a mint ezt egymásnak és barátaiknak hangoztatják, mindegyik első akart lenni, mint Horatius, a ki először szólaltatta meg hazai nyelven az aeoli lantot. Szabó a legnaivabb köztük, nyíltan megvallja:

Nem kívánom, hogy én fejemet Laurus fa kerítse:
Nintsen üdöm, hogy szert illy koszorúra tegyek.
Törni jeget, 's útát kívánék irtani: hogyha
Kis munkám eztet meg nyeri, lészen elég.¹

A mai irodalmi viszonyokhoz szokott olvasó majdnem kételkedve fogadja, hogy sem egymás törekvéseiről, sem a régebbiekről nem hallottak, hogy Révai még Kalmár műveit sem ismerte, a ki három évvel előtte ugyanott írt görög mértékű sorokat, a hol ő, Veszprémben.

¹ Ágh i. m. 13. l.

² Molnár János úrnak, Elegyes versei 34. l.

³ U. o.

Ez a hiúság annyira megejtette lelküket, hogy egyébre nem is gondoltak s első verseik nem is költemények, vagy legalább nem eredeti költemények. Révai eleinte nem is eredetit, csak a latin irodalom termékeit ülteti át; Rajnis szintén, tíz esztendőn keresztül, csak fordít régibb és újabb latin költők műveiből, majd, még mindég nem emelkedve önállóságra, egy régi magyar költő rimes verseit teszi át hexameterekbe; Baróti izléstelen anekdotákat foglal korcs verssorokba, vagy barátait keresi meg verses leveleivel, melyek nem egyebek, mint közönséges, praktikus levelek versebe foglalva, és régebbi latin verseit ülteti át magyarba: mintha egyiküknek szívében sem lett volna olyan érzelem, mely költői alakban kíván megszólalni.

Ismételjük, és ezt az egész iskola költői méltatásánál nem szabad szem elől vesztenünk, hogy ez a három szerzetes kezdetben, mikor a latin költőktől eltanult formákat magyar nyelvre alkalmazta, tulajdonképen nem tett mást, mint azok, a kik a XVI—XVII. század folyamán antik méretű verseket írtak, minden költői célzat nélkül, pusztán gyakorlat kedvéért s avval nem törődtek, miről énekelnek, sőt — sajátosságos véletlen — Rájnis, mintha csak Sylvester nyomdokába kívánt volna lépni, versebe szedi az ó-testamentomból Mojzes énekét.²

Es mégis, az ő nevükhöz fűződik a dicsőség, nem a XVI—XVII. századi írókéhoz, nem is Molnáréhoz s a többi XVIII. századi íróéhoz. Nemcsak azért, mert tőlük függetlenül indultak el, hanem mert azoké »apró, elszórt, egymással gyakran össze sem függő igyekezetek, használva kivétel nélkül az azon időkben annyira divatos könyv-dicséresekre, vagy különféle tartalmú mondatokra, tehát emlékkersekül, s ez utóbbi esetben többnyire classica helyek vagy sentenciák fordításában... így — e törekvés — foganat nélkül maradt, s ezért curiosumok közé tartozik inkább,³ mint a valóságos irodalmi mozgalmak közé,⁴ ezek közül pedig Ráday egyáltalán nem, Szilágyi meg későn lépett föl, Molnár pedig és követői, még Kalmár is, bár 5000-nél több hexametert gyártott, csak verses prózát írtak, de nem költeményeket, míg a három szerzetes versei, a mint a kezdet nehézségein győzedelmeskedtek, lassanként kiemelkedtek a prózából, és többek lettek egyszerű formagyakorlatnál. Ekkor már az ő verseik, ha prózaiak is, de költemények. Azokká teszi, a mint látni fogjuk, céljuk, hangjuk, tartalmuk. »A cél oly világos tudatával, a lelkesedés oly hőfokát, az elhatározás oly erejét s az önérzet oly emelő bátorságát előttük senki sem vitte tűzbe, mint ők, hárman és egyszerre. Ez együttes

¹ Holló Márton úrhoz, Új mértékre vett versek stb. 181. l.

² Kalaúz 37. l.

³ Téved Toldy, egy kivétel mindenesetre van: épen Sylvester, kinek hexameterei jóval többek egyszerű *curiosum*-nál.

⁴ Toldy Ferencz: A deák-szabású magyar versek története (összegyűjtött munkái VII: 348—349.)

kitámadás, ez elhatározott, komoly és nagyarányú fellépés indíthatta csak meg az ügyet s kitartásuk, szóval és tettel végleteleg való követelése eszméjük tiszteletének biztosíthatta a diadalt.¹

Azonban előbb egy nagy küzdelmen kellett keresztül menniük. Azáltal, hogy mindegyik a maga útján járt, tömérdek bajuk volt a prozódiaival s jó ideig a prozódia megállapítása körül forgott minden gondolatuk. Irodalmi helyesírás, a melyhez a szótagok mérését alkalmazhatták volna, nem volt, a kiejtést kellett követniük, a mely abban az időben csak olyan változó volt vidékenként, mint manapság. A helyett, hogy nyugodtan írt volna mindegyikük a saját kiejtése szerint, mint pár évvel később a mértékes-rímes sorokat író modernek, Kazinczy, Batsányi, Verseghy, s a horatiusi *hanc veniam damus, petimusque vicissim* elvre hallgatva eltúrték volna, hogy a másik viszont a saját vidékének ejtését kövesse: egymásnak rontottak, a maguk fülének követelték a bírói szerepet, és csak azt a szótagmérést tartották helyesnek, a melyet ők követtek. Nem kicsinyeljük a nagy hévvel és még nagyobb kiméletlenséggel folytatott prozódiai harcnak fontosságát,² elismerjük, hogy a küzdő felek fegyverei sok érdekes hangot adtak, hogy a vitatkozás nyomán meginduló szövejtés nagyon tisztította a nyelvről szóló vélekedéseket és útját egyengette a XIX. század nyelvtudományának, sőt nagy része volt az irodalmi nyelv megalakulásában, de magának a költői technikának sokat ártott, mert a vitatkozó felek az által, hogy az ellentéteket annyira kiélesítették, nem ismerték föl a poetica licentiának azt a gazdag erét, a mit épen a nyelvjárások különfélesége nyitott meg: a helyett, hogy az eltérő alakokat fölhasználva megkönnyítették volna, még megnehezítették az új fajta verselést.

Szerencsére mindannyiuknak erős önérzetük és önbizalmuk volt. Meg voltak győződve, hogy igazuk van, és mialatt javában folyt a harcz, nem szűntek meg verseket írni. Ennek köszönhető, hogy az új irány nem fült egészen az irodalmi polemikába. Szívós, kitartó munkakedvük, meg a kicsinyke költői tehetségük mind közelebb vezette őket az igazi költészethez.

Nem tartottuk magunkat elég szoroson a vezető fonalhoz, de ezek az elkalandozások talán nem voltak minden haszon nélkül, mert nemcsak arról győződünk meg, hogy a deákos iskola nem kapcsolódik a régebbi hasonló célú kísérletekhez, hanem arról is, hogy e három költő, bár ihlet nélkül teremtette meg a költészet új irányát, »cél tudatosságával, erős elhatározásával« méltóan illeszkedik bele a XVIII. század irodalmi főújlásába.

¹ Négyesy i. m. 45. l.

² Az egész harcot részletesen megrajzolják a három költő monographusai (Bánóczy, Horváth, Ágh, i. műveikben) és Négyesy i. m., a kinek figyelmes összeállítása igen találó képet nyújt.

II.

A klasszikus latin irodalom hatása a deákos iskola költészetére.

Itt az ideje, hogy visszatérjünk kiinduló pontunkhoz, az előbb említett föltevéshez. E föltevés második fele, hogy a deákos iskola megalakulásában a római classikus költők hatása mutatkozik, igaz, de kiegészítésre szorul. Elvitázhatatlan tény, hogy a XVIII. század középiskolái a maguk egyoldalúan humanistikus tantervével bevezették az ifjúságot a római költők világába, sőt egész oktatásuk, különösen a jezsuitáké, oda irányult, hogy megtanítva őket a latin beszédre és írásra, minél tökéletesebben megismerjék a római prózáíróknak, különösen Liviusnak és Cicerónak, meg a három nagy költőnek, Horatiusnak, Vergiliusnak és Ovidiusnak műveit. Olvastatták, magyarázták, könyv nélkül tanították, és Dugonics, a ki majd az egész Aeneist könyv nélkül tudta,¹ nem volt kivételes jelenség. Horatius ódáit pedig — az erősen erotikus jelleműeket persze nem — valószínűleg majd minden *poeta* és *rhetor* el tudta szavalni. Baróti és társai, mikor kiléptek az életbe, még egyre olvastatták a kedvelt költőket, különösen Horatiust, lelkesedtek értük, sőt nagyrészt maguk is tanították a classikusokat, most már ők olvastatták, magyarázták és tanultatták könyv nélkül.

Ez a meg nem szűnő foglalkozás és csodálat természetesen megteremtette a gyümölcsét. Eredménye igen jelentős volt: mind a három költő egyforma buzgalommal fordítgatja a Vergilius Aeneisét és idylljeit, Horatius ódáit. Sőt Rájnis Vergilius összes költeményeit le akarta fordítani, az idyllekkel és a Georgiconnal el is készült, az Aeneist csak elkezdte, Szabó pedig az idylleken kívül teljes Aeneis-szel ajándékozta meg a nemzetet. A deákos írók eredeti költeményein is félreismerhetetlen a római költőktől, első sorban Horatiustól vett hatás. De ez a hatás épen nincs arányban avval a beható tanulmányozással, a melyben Róma költőit részesítették: első sorban csak külsőségekben nyilvánult. Eltanulták tőlük a különböző versformákat és strófa-szerkezeteket, átvették a magyarra alkalmazva prosodiájukat. A forma iránti érzéket, a római költészet legnagyobb érdemét, azonban már nem örökölték mestereiktől.

Megtanulták, hogy az elegiának a dystichon a formája. Vajjon azt következtették-e belőle, hogy a panaszos hangú költeményeiket elegiai versmértékben kell írni? Dehogy! A tanulság, melyet egyformán levont mindegyik, az, hogy a mit dystichonokban írnak, az mind — elegia, azaz magyarosan, alagya, akár ünnepi óda, akár tréfás levél, vagy boldog új évi jó kívánság. A hexameterről is nem azt jegyezték meg, hogy az eposz versmértéke — Szabó egyformán ír benne színművet, eposzt és névnap-i köszöntő levelet — hanem, hogy Vergilius kedves mértéke volt. De legjellemzőbb adat, mennyire nem hatoltak a klasszikus versformák mélyére, költemé-

¹ L. Prónai, Dugonics András életrajza 55—56. l.

nyek elrendezése. Szabó versformájuk szerint osztályozza költeményeit, s mind a négy kötetét 1777-től 1802-ig így osztja részekre: hatos versek, alagyások, lantos versek. Révai még tovább megy a formalizmusban. Az alagyás verseket, verseinek nagyobbik felét, egészen külön veszi — mivel állítólag az elegiai versmérték nem alkalmas arra, hogy az érzés megszólaljon bennük,¹ s az összes többi verseit, a lírai formákban és hexameterekben írottakat csak úgy, mint a rímesekeket, »Énekek« címén foglalja össze, mintha ezeknél viszont már a formájuk kezkeskednék arról, hogy érzésben fogantak. Még különösebb, a mit Rájnis csinál. Hogy bemutassa, milyen könnyen mozog, a legnehezebb formákban ír két olyan verset,² melyeknek majd minden sora más-más lejtésű, meg van köztük a hexametertől kezdve az adonisi sorig mindenféle mérték, a melyben csak római vagy görög költő írt. De talán mégis Szabó merte a legnagyobbat, a ki nemcsak egyes egészen ellenkező természetű és hatású sorokat fűzött össze versszakokká, hanem maga komponált hihetetlen torz sorokat.³

Arról egyiküknek sem volt sejtelve, hogy a versforma és a tartalom között már a római költészet virágzása idejében volt valami kapcsolat s hogy Horatius sem tetszés szerint választotta a görögök formakészletéből a mértékeket, hanem a szerint váltogatta, mint a megénekelt tárgy kívánta. Aesthetikai képzettségük nem volt, aesthetikai érzékük is nagyon csekély, és így nem csoda, ha az egyes költői műfajokat még abban a mértékben sem ismerték, mint korukban a többi költő. Nem tudták, hogy nem a forma határozza meg a műfajt, hanem fordítva, a műfaj követeli meg a természetének megfelelő formát. Ők a különböző verssorok között nem találtak más eltérést, mint hogy mindegyikben más-más rendben következnek egymásra a hosszú és rövid szótagok, s csak azért használták föl váltva őket, hogy mindegyiket egyforma ügyességgel kezeljék. Mint epigonok a mesterek műveiben csak a külső formát látták meg, mélyebbre nem pillantottak.

Leghívebb követője Horatiusnak mégis Rájnis, a ki az említett ízléstelenséget nem számítva nem vétkezik a római lantos szelleme ellen: az elegiával nem él vissza, s a lírai költeményeket Horatius lírai versformáiban írja. Révaiban már kevesebb az érzék,

¹ Az Énekei elé írt bevezetésben (Elegyes versek 118. l.) jelenti, hogy a »szépeknek« akar ezután énekelni, mert eddigi, csupa distichonban írt költeményei alapján azt hihetnék róla, hogy hideg költő, kiben elzsibbadott a szív érzése!

² Elegyes vers és Mojzes Éneke, Kalauz 1. és 37. l.

³ Pd. A Prédikátor (Új mértékre vett stb. 256 l.) schemája

— ∪ | ∪ — | — — | — ∪ | — —
 ∪ ∪ — | — — | — ∪

a Szegény, és Szerentsée (U. o. 257 l.)

— — | ∪ — | — — | — ∪ | ∪ —
 — ∪ — | ∪ — —
 — — | — | — —

nemcsak distichonokban fordítja Horatius jambusban írt versét,¹ hanem ebben a formában ír ódát² és verses levelet, a mire Horatiusnál nem találhatott példát, sőt evvel a műfajjal, a költői levéllel, még Szabónál is jobban visszaél. A legkevesébbé művészi Szabónál végre teljesen elmosódik a formák között a különbség.

Ha már a horatiusi versek külsejét ennyire félreértették, nem volt valószínű, hogy behatoljanak szellemébe, megértsék költői eszményeit, filozofiai életfölfogását. Nem is tették, csak a Horatiustól annyiszor megénekelte mulandóságnak a visszhangja csendül föl itt ott Révainál³ és Szabónál,⁴ de természetesen vallásos érzületük folytán megfosztva a horatiusi epikureismustól. Az azonban csodálatos, hogy a horatiusi költői képeket, megszemélyesítéseket, hasonlatokat, szóval stilusának ékességeit mennyire nem utánozták, hogy nem éltek a költői előadásának gazdag virágaival. Míg a korszak későbbi Horatius-utánczói, Verseghy, Édes Gergely, Batsányi, Vitkovics, Kis János szívesen merítenek ebből a bővizű forrásból és Virágnál, majd Berzsenyinél minduntalan rámutathatunk Horatius dictiójának hatására, a deákos iskola alapvetői csak nagy ritkán fordulnak Augustus költőjéhez poétai ékességért.

Rajnisra még ilyen hatással sem volt a nagy római lírikus. A versformákon kívül nem tanult el egyebet tőle, mint hogy a könyvnek a kiadás előtt kilencz éven át kell az asztalfiókban heverni. Horatiusnak ezt az odavetett utasítását azután Rajnis szószerint magyarázta, megint a betűhöz ragaszkodott, nem a szellemhez. Horatius, a kényes fülű író, azt akarta evvel mondani, hogy az író, mielőtt világra bocsátja művét, dolgozza át újra meg újra, csiszolja, javítsa. Rajnis azonban valóban eltette fiókjába és nyugodtan várta a kilenczedik esztendő!⁵ Ellenfele Szabó, csak azért nem aknázta ki az ezen eljárásban rejlő hatalmas komikumot — mert maga is szerette volna megvárni a kilenczedik esztendőt,⁶ de barátai biztatása — azaz őszintén szólva, írói tüze — nem engedte.⁷

Révait már inkább megihlette a mester. Kevés ugyan költészetükben az egyező vonás, s nagyon átalakul tollán a horatiusi kép, de egy-két vonásán fölismerszik az ódák hatása. Idézzünk egy pár mozzanatot. Sokkal többet, azt hisszük, nem lehetne találni. Egyízben fájdalmasan érzi, hogy ereje nem elég nagy Nádasdy véres harcainak megéneklésére s ugyanavval a gondo-

¹ A »Beatus ille«-t Elegyes versek 9 l.

² A' szebb tudományoknak örömnapjára, u. o. 28 l.

³ Magat bátorító nagy szív, U. o. 82. l.

⁴ Nem kímél meg senkit halál. Új mértékre vett stb. 155 l.

⁵ Kalaúz, Előszó.

⁶ Új mértékre vett versek. Előszó.

⁷ Révai is szerette volna megfogadni Horatius tanácsát, de már jobban értelmezve a tanítást. L. versét Józsa Gergely úrnak, Elegyes versek, 74. l.

lattal vigasztalja magát, a melylyel Horatius elutasította magától azt a tisztességet, hogy Augustus harczait dicsőítse,

Phocbus volentem proelia me loqui
Victas et urbes increpuit lyra,
Ne parva Tyrrhenum per aequor
Vela darem . . .¹

Mérszeltem ugyan feljebb emeledni, de Fébus
Játszadózó Eratónk' zöld mezejére mutat.²

Ezenkívül még akkor vesz át Horatiustól vonásokat, ha a mulandóság képét akarja megrajzolni. Fölhangzik költészetében a Horatiusi gondolat, hogy minden mulandó és változékony, s mikor arról énekel, hogy

Porrá emésztfő földbe leszállanak
A' kérkedésnek fel rakatott tsoda
Munkái márvány oszlopokkal
Támogatott magas úri házak . . .³

fölmerül képzeletünkben a Non ebur neque aureum kezdetű költemény,⁴ a mint kérlelhetetlenül megjósolja, hogy összeomlik a gazdagnak minden fénye és pompája; mikor meg avval vigasztalja magát, hogy semmi sem tart örökké, s nyomorúságainknak is végét szakítja egykor a sors, ugyanaz a gondolat csendül meg lantján, mint Horatiusnak, midőn Liciniust óvja mérsékletre:

. . . informes hiemes reducit
Jupiter idem

Summovet. Non, si male nunc et olim
Sic erit . . .⁵

Holnap jobb napot ad Isten, 's majd szélylyel oszolnak
A' ködök, inséged' jellege szebbre derül.
Látd-e? Világ ura most az eget mi homályba borítja,
'S dörgő menykövet szörnyen eresztget alá:
Most ismét tsendes tisztára derülteti boltját . . .⁶

Sokkal szófogadóbb tanítványa a klasszikus költőknek a triász harmadik tagja. Nem merjük határozottan állítani, hogy többet foglalkozott velük mint másik két társa, s jobban megér-

¹ Carminum IV: 15.

² Tóth Farkas úrnak, Elegyes versek 49. l.

³ A' lélek' halhatatlansága, U. o. 149. l.

⁴ Carminum II: 18.

⁵ Carminum II: 10.

⁶ Magát bátorító nagy szív. Elegyes versek 84. l.

tette műveiket, de az bizonyos, hogy versei támogatják ezt a nézetet. És a nagy római költők tanulmányozása, utánzása nem vet rossz világot költői érzékére. Ellenkezőleg. A lassan, mondhatni előzmények nélkül meginduló irodalom reánszorul azoknak a költőknek szellemi kincseire, a kik kedvezőbb viszonyok között élvén, egy hatalmas lendületű irodalom munkásai lévén magasabb szellemi színvonalon állanak. Érezte ezt a XVIII. század végén az írók legnagyobb része, ezért fordultak Bessenyeiék a francziákhoz, Kazinczy és Verseghy a németekhez, Dugonicsék Gyöngyösihöz, és ha a deákosok Horatiustól többet tanultak volna el, mint a külső formákat, az ő törekvéseik is sokat nyertek volna költői színben, erőben. Különösen őket utalta volna tehetségük vezetőre, hogy a maguk sovány képzeletét és száraz józanságukat elleplezzék, ha mással nem, római költőtől vett virágokkal. Szabó igen sok tekintetben elmarad Révai és Rajnis mögött, de költészetének nagy érdeme, hogy őrajta érzik meg legjobban ez a classikus íz. Nem is Horatius egyedül az, a ki hatott rá. Egy-egy képen, jeleneten föllismerszik Ovidius keze-vonása, nem a szerelem énekeséé, hanem azé, a ki a *Metamorphosest* költötte; az istenek gyűlése az *olymposon*,¹ valamint a Duna áradásának leírása² a *Metamorphosis* I. énekének megfelelő képeire utalnak, mint forrásra. Kis epikus költeményeihez, a komáromi földinduláshoz, meg egészen Vergilius adta a keretet és formát. A Komáromra haragra gyulladó Venusnak, a ki a szelek segítségével iparkodik tönkre tenni a várat, Junó a mintaképe, a ki az *Aeneis* I. énekében Aeolust pártjára vonva szétszórja a trójaiak hajóhadát: hogy pedig az *invocatio* és *propositio* Vergilius szellemében készült, s egy-két költői képet az *Aeneis* nyomán fest meg,³ hogy az istenasszonyokat azon módon ábrázolta mint a római epikus:⁴ az természetes, hiszen Tassótól *Voltaire*ig, sőt azontúl is, minden nemzet epikusa Vergiliust követte ebben.

Még többet köszön Szabó Dávid Horatiusnak. Kapott tőle

¹ Komáromi földindulás, Új mértékre vett versek 99—101. l.

² A' Víznek nagy áradásáról, U. ott 8—15. l.

³ Idézek egyet

... és valamint feketéllő záporok által
Hajtatván rettegve szedik magok öszve galambok;
Szent oltárok előtt leborúl, Istennek haragját
Kéri . . .

(Kom. földind. U. o. 125 l.)

Hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum
Praecipites atra ceu tempestate columbae,
Condensae et divom amplexae simulacra sedebant
(*Aeneis*, II: 515—517. s.)

⁴ Diana leírása egyik eklogájában (Új mértékre vett stb. 65 l.) Vénuséra emlékeztet (*Aeneis* I. 318—320. s.)

egy-két hasonlaton, képen kívül¹ gondolatokat, költői szólamokat, bár nem sokat, s nem is szószerint írta át őket. Nem keresett átvétel egyik sem, inkább csak reminiscencia: rokon gondolatot akart kifejezni s talán öntudatlanul eszébe öltöttek Horatius szavai, mint a melyek leghívebben, legtömörebben fejezik ki a közös gondolatot. Így jellemzi a keményszívű embert Horatius szavaival.

Tölgy-fától szakadott vólnál, Marpesusi kőszál
Termene szívedben, termene tsont vagy atzél:
Hogyha szemed' könytől el-tudnád fogni . . . .²

a rettenthetetlen, szilárd jellemű asszonyt:

Mézt adjon fel, vagy epét szerentse;
Sarka fordúljon fel alá Világnak:
Mint sebes menykő ropogásra kőszirt,
Szíve nem indul . . .³

Illi robur et aes triplex
Circa pectus erat, ...

Qui siccis oculis (vidit . . . .)⁴

(Justum et tenacem propositi virum)

Mente quatit solida, (neque Auster)

Nec fulminantis magna manus Jovis:
Si fractus illabatur orbis,⁵

Mikor meg költeményeinek harmadik gyűjteményét Orczy Lőrincz bárónak ajánlja föl, ugyanavval a szólammal végzi az ajánlást, mint Horatius az övét Maecenashoz:

Régi Poétádnak vedd újjolag énekít! — Hogy-ha
Kellemetességgel folynak füleidbe! moroghat
Zóilus: én az eget már képzelem érni fejemmel . . .⁶

Quodsi me lyricis vatibus inseres,
Sublimi feriam sidera vertice.⁷

¹ Éjszaka volt; 's az ezüst szarvú hold' fénye szobámba
Béremeggett

(Festetich Györgyhöz; közölve Abafi Figyelője XII:385 l.)
Nox erat et caelo fulgebat luna sereno (Epodon XV.)

² Virtről Komáromba visszatérvén, Verskoszorú, III:66.

³ Pyberné nevenapjára, Verskoszorú, III:91.

⁴ Carminum, I:3.

⁵ Carminum III:3.

⁶ Orczy Lőrincznek. Költ. munk. 1789. Ajánló vers utolsó sorok.

⁷ Carminum I:1.

Már Horatiusnak tudatosabb követésére, sőt határozottan utánzására vallanak azok a költemények, a hol Szabó egy-egy természeti képpel veti meg az alapot az érzelmi költeményhez. Tudjuk, hogy ez nemcsak Horatius lírájának, hanem minden lírának kedvelt szokása, és ha Szabó ilyen eljárásában mégis Horatius hatását nyomozzuk, azért van, mert újra meg újra csak azt az egy mozzanatot énekli meg, a mit Horatius olyan szépen fest a *Solvitur acris hiemps* és még inkább a *Diffugere nives* kezdetű költeményeiben: mikor a tél fölváltja a tavaszt. Szabó egyebet sem tett, mint Horatius vázlatos rajzát kiszinezi, kiegészíti új vonásokkal: elnyújtja, és mivel nincs elég vonás a rendelkezésére, az egyformán kezdődő versszakok unalmasakká válnak kezében.¹ Ehhez a képhez azután, a mint a tavasz enyhe levegője föloldja bilincsből a földet, igen különböző természetű érzelmeket kapcsol és elárulja veie, hogy a kép nem a költő lelkében született, nincs kapcsolatban hangulatával, hanem csak Horatiustól eltanult fogás. Talán legigazabb mégis ott, mikor az ébredező természet az ellentét erejével az elmúlásra, saját testi és lelki erejének fogyására emlékezteti. A fájdalmas, de a kikerülhetetlenbe belenyugvó lemondás költői, melancholikus sorokban szólal itt meg.²

Végül említtem meg Szabónak Mária Teréziának születése napjára írt költeményét.³ Az alkaioi versszakokban írt költeménynek egy sora sincs, mely föl volna lehető Horatius költészetében és mégis ez a vers az, mely a három költő művei között a legerősebben magán viseli Horatius bélyegét, mert az a mód, a mint a királynét dicsőíti, egészen Horatiusé. A mint Horatius utolsó ódájában (*Carm. IV : 15.*) Augustust magasztalja, a ki visszaállította a birodalom békéjét és a régi romlatlan erkölcsöt s egy jobb jövődő alapját vetette meg, akként Szabó Dávid is abban találja Mária Terézia dicsőségét, hogy

Márs, E' születvén, számkivetésbe megy :

Honnyunkat a vasból arany bék

Fejti-ki, 's mord hadakat futamtat . . . .

és a béke nyomán föllendül a tudomány. Egy a két költemény compositiója, hangja, célja s olyan viszonyban vannak, mint Berzsenyi hatalmas szózata »A magyarokhoz« meg Horatiustól a »*Delicta maiorum*«. Egyik magyar költemény sem hímvarrás az eredetiről, de mind a kettő reámutat a forrására.

¹ Legnagyobb számmal az 1802. gyűjteményében, II : 93. 101, 104, 110 113, 127, 129. l.

² Péteri Takáts József úrhoz, U. o. 110. l.

³ Új mértékre vett versek. 238. l. Az alábbi idézetet a II. kiadás szerint adom (Verskoszorú, II : 138 l.)

III.

A modern irodalmak (új latin és magyar) hatása a deákosokra.

Csak ez a pár adat vall a deákosok költészetében a római klasszikusok tanulmányozására. Ha meggondoljuk, hogy ezeket is majd hét kötetnyi versből gyűjtöttük össze, be kell vallanunk, hogy szerény eredmény. Távolról sem elég czím arra, hogy a deákos iskola költészetét, mint eddig szokásos volt, a klasszikus költészet utánzásának tartsuk. Hogy ez az iskola a *latin* irodalom hatása alatt alakult meg, az kétségtelen, de nem pusztán, sőt talán nem is első sorban a *klasszikus latiné* alatt, kellett lenni egy másik hatásnak is. Ez a másik hatás az *újkori* főképen a *XVIII. századi latin* irodalomé, különösen a XVIII. századi *jezsuita* íróké.

Ezzel az irodalommal, épen mert latin nyelvű volt s jelentősége nem egy nemzet irodalmára, hanem az egész művelt Európára szólt, tüzetesen semmiféle nemzeti irodalomtörténet nem foglalkozott, legkevésbé a magyar, alkotásai nemcsak összegyűjtve nincsenek, hanem átkutatva sem; e kései humanisták nevei nem szerepelnek egy nép irodalomtörténetében sem, csak a különféle szerzetes rendek betűsoros lexiconjaiban találhatók föl vagy az olyan minden apró jelenségre kiterjedő életrajzgyűjteményekben, mint a milyen Szinnyeitől a Magyar írók, vagy Wurzbachtól a Biographisches Lexicon. Nyomatott munkáik olvasatlanul hevernek a könyvtárakban, kézírataik — százakra menő kötetek — ismeretlenül húzódnak meg a levéltárak legrejtettebb zugaiban. Találhatunk okot, magyarázatot, mért hallgatnak róluk az irodalomtörténetek, és miért mellőzik emlékeiknek átkutatását: e szerzetes írók idegen nyelven írtak, az egész tudós világnak, s a *hogyan* gondolataikat tolmácsolták, avval nem járultak hozzá nemzetünk kulturájához. De, tagadhatatlan, *a mit* írtak, tárgyaik köre, sokszor közlelről érinti magyarságunkat, s ezért viszont a teljes mellőzésük indokolatlan.

Hogy ez az újkori és különösen a XVIII. századi latin irodalom milyen óriási arányú és hogy nemcsak a magyar születésű latin verselők munkái, de még csak azok a latin nyelvű költemények is, melyek magyar tárgyuak vagy vonatkozásuak, mennyire meghaladják mennyiségben a magyar nyelvűeket, arról meggyőző mindenkit a már említett két lexikon, még akkor is, ha nem folyamodunk Stoeger Scriptoreseihez. Meggyőződhetünk arról is, hogy e korszak nem csak olyan alkalmi tárgyú verseket termelt, melyek hazai viszonyokra vonatkoznak, nemcsak politikaiakat, hanem történetieket is, és a mint a jezsuiták latin nyelvű iskolai színjátékaikban nagy kedvel hozták színre a régi magyar vitézség példáit, hogy ily módon férközzenek közelebb a nemzet szívéhez, akként költeményeik számára is szívesen kerestek a haza multjából dicső tárgyakat

Egy virágzó latin irodalom élt a XVIII. században, kapcsolatban a nemzet multjával és jelenével, közvetetlen folytatásaként a renaissance-szal meginduló humanistikus törekvéseknek. Természetes, hogy a deákosokat, a kik már állásuknál fogva is benne éltek egészen ebben a levegő-körben, egészen áthatotta ez az irodalom, s mikor fölmerül gondolatukban, hogy hazájuk nyelvén írjanak verseket, nem tesznek egyebet, mint az eddigi latin nyelv helyett a magyart használják. Bár, mint láttuk, nagyon jól ismerték a klasszikus irodalmat, magyar verseikre nem ez a holt, megmerevedett irodalom nyomta reá a jellemző jegyeit, hanem a virágzó új latin irodalom, azokat a műfajokat, versformákat honosították meg melyeket a XVIII. század jezsuitái kedveltek, azokat a költői szólamokat, ékességeket, fogásokat használták, melyeket náluk találtak.

Azt hiszem, nem szorúl bővebb bizonyításra véleményem, mindamellett támogatom egy pár, magukból a deákos iskola verseiből merített érvel. Az iskola megalapítói közül, a mint láttuk, egyik sem a római klasszikusok hatása alatt buzdul írásra; hanem maguk is ügyes latin verselők lévén, az egyik egy magyar, a másik egy német jezsuita szavára hallgatva veszi kezébe a magyarul szóló lantot, a harmadik pedig, Rájnis, egy XVI. századi latin költő fordításával kezdi írni az új mértékre vett verseket. Később is szívesen fordítják az új latin költőket, Révai ugyan Sannatarius egy elegiáján kívül még csak két újabb latin költeményt fordít, de már Rájnis Nauageriustól kettőt, Denis Mihálytól egyet s több epigrammot, míg Szabónál már se szeri se száma az új latin irodalomból fordított verseknek. Lefordítja a maga régebbi latin verseit, azután nagyszámú epigrammot, és, hogy a főbbeket említsük, Rapinus egy eclogáját, Neumayr több versét, Sonnenfels, Santel műveit és még igen sokat, melynek forrását nem közli. Csak a legérdekesebbek fordításait említem, melyek jellemző világot vetnek az akkori latin költészet tárgykörére, latinból vannak átültetve: Zrinyi Szigetnel, Tétis és Bakkus, avagy: A' víz és bor között támadt pör. Egy Egri Asszony' Vitéz Tselekedete, Dávidnak Jonatástól elbútsúzása, Salamon László (király)hoz, Mária Királyné az ő Férjéhez 'Sigmondhoz. A Paraszti Majorság valamint Milton Elveszett paradicsoma is latinból van fordítva s ide számítom — bár Szabó nem mondja — azokat az erkölcsi és vallásos tartalmú verseket, melyeket a bűnökről s a túlvilágról írt. Kétségtelen, hogy ezek közül a magyar tárgyuak magyar jezsuiták szerzeményei s érdekes jelenség, hogy míg a XVIII. századi magyar költészet mélyen hallgat a régi nagyjainkról a — többnyire latin nyelvű — iskolai dráma és a latin versek hirdetik a nemzet egykori fényét.

Bizonyíték továbbá az is, a mire fönnebb czéloztunk, hogy Rájnis kivételével azokat a formákat használják főképen, melyeket az új latin irodalom, a hexametert és dystichont. A latinul verselő

jezsuita írók még ügyeltek arra a megkülönböztetésre, hogy az előbbi az epika, utóbbi az elegia formája, de már megkezdték azt a művésziellen eljárást, hogy az utóbbit fölhasználják az ódák és verses levelek írására, a magyarok folytatták és ha szabad így mondanunk, tökéletesen kifejlesztették ezt a tökéletlenséget. Az a másik műforma, mely a deákosok kezében érte el a kifejlődését, az idyllek, szintén nagyrészt az új latin költők hatását érezték meg, különösen Rapinusét és Denis Mihályét. Még Faludi idylljei erősen emlékeztetnek Vergilius eclogáira, ő még — elsősorban, de nem kizárólag — az eredeti forrásból merített, de már utódai s különösen Szabó, a jezsuita írók idylljeit utánozzák, s Révai esztétikai izléséről tulajdonképen csak ott tesz bizonyosságot, mikor kijelenti, hogy az összes magyar idyllek közül neki Faludi idylljei tetszenek leginkább.¹ Öntudatlanul is érzi a különbséget a klasszikus költő nyomdokain járó Faludi s a deákosok között, a kik latinul író rendtársaik nyomán püspökök beiktatására vagy névnap-i ünnepségekre készítenek jezsuita szellemű bucolikus verseket. Igaz, hogy Vergilius pásztoraiban is van sok mesterkéltség s az allegorikus czélzat megárt a műfaj naivságának, de az új latinok verseiben már csak a pásztorok neve vall mezei életre — természetesen görögre — de érzésviláguk, gondolkozásuk egészen a XVIII. század alázatos szerzeteséé. Rapinusnál, Denisnél, Szabónál egyformán.

Végre az új latin irodalomhoz vezetnek el a deákosok költői ékességei. Ebben a tekintetben voltak legjobban megszorulva a szegény poéták. Mint száraz, józan tudósok semmiképen sem tudtak költői dictiont teremteni, nem ismerték eléggé azt a forrást, melyből a költői képek fakadnak, a természetet. A nagy természet a maga gazdag, változatos képeivel, mozgalmas jeleneteivel, sokféle színével a legállandóbb és legbővebb kezű pártfogója a költőknek s ott találja meg legkönnyebben az egyéniségéhez, hangulatához illő mozzanatokot, formákat, annyira, hogy szinte azt mondhatjuk: a költőiség egyenes arányban van avval az erővel, a melylyel a költő a természet képeit kapcsolatba tudja hozni az egyéniségével. A deákos iskola tagjai át tudták érezni a természet szépségét, de ezt az érzést feldolgozni, értékíteni már nem. Mivel a maguk tehetsége nem adott rá módot, pótolniok kellett valamiképen ezt a hiányt. De a régi magyar poéták műveit sem ismerték kellőképen, Horatiust meg, a ki maga sem önti bőven a képeket, nem aknázták ki, hogy mégis költői színbe vonják a száraz előadásukat, a klasszikus mythológiához fordultak. Ahhoz, a melyet a renaissance humanistái új életre keltettek s az új kor verselői egyre használtak és koptattak. E folytonos gyakorlat természetesen egészen kivetkőztette jelleméből. Már a rómaiak mythológiája halványabb szintelenebb, mint a görögöké, józan világnézetük abstrac-tiókká súlyosztotta a görögöknek erőtől duzzadó személyesítéseit,

¹ Révai Faludi költeményeinek első (1786.) kiadásában 134. l.

de a római mythologikus neveknek még mindég van tartalmuk és jelentésük, sokféle képzet és érzelem csatlakozik hozzájuk. Csak egy példát említék. Bachus nemcsak a szőlő és bor istene, hanem feje egy jókedvű, pajkos társaságnak, középpontja a Bacchanalia néven ünnepelt hangos mulatságoknak, hőse számos szerelmi és egyéb kalandnak, melyek mind ott éltek a római ember képzeletében. Mire ezek a nevek eljutottak a XVIII. századba, tartalmukat elvesztették, megszűntek élni s pusztá *nevekké* váltak, melyek már nem személyt, hanem fogalmat vagy tárgyat jelöltek. Hogy az előbbi példát folytassam, Bacchus már nem is isten többé, hanem a szőlőnek vagy a bornak egyszerű neve.

Így járt a többi mythologikus lény is, úgy hogy a XVIII. században az egész mythologia egy óriási névtár lett, melyben a természet legtöbb jelenségére, a tudományok és művészetek megnevezésére volt egy másik nagy betűvel kezdődő szó. Mivel a tanulatlan tömeg ezeket a szokat nem értette, a költők azt hitték, hogy elárasztva verseiket ilyen mythologikus kifejezésekkel, megadják nekik a hiányzó költőiséget, pótolják a természeti képek, hasonlatok, metaphorák hiányát. Bő választékkal szolgálnak a magyar deákosok. Még Rájn is, a kiknek hármuk közül a legélesebb szeme s legfogékonyabb kedélye volt a természet szépségei iránt, ha természeti képet akart az olvasó elé varázsolni: így énekel:

Tetszenek a' gabonás földek? nints meszsze Tzeresnek
 Birtoka, ez téged frís levegővel itat;
 Vagy menedékes hegyet kívánsz? közel érheted azt — is:
 Itt lakik ám Bákkus szép menedékes hegyen.
 Pán — is, ha úgy tetszik téged vadon — erdeje — által
 Sok gyönyörű völgynek zöld kebelébe vezet.¹

Révai meg mozgósítja Apollót és az egész múzsa sereget, mikor az egyetem ünnepére a tudományok haladását dicsőíti,² s a meg személyesített erények táborát, mikor *Pálfi Leopoldina kisaszonnyt* siratja el. 2. b) Szabó a legkülönb', szinte tobzódik a mythologikus nevekben. A tenger neki Neptunus, a háború Mars, a gabona Ceres, a bor Bacchus, a nap Phoebus, a pápa Pán, nem elvéte, hanem mindég, s nem külön-külön szerepeltette őket, hanem a múzsákkal, nymphákkal s a többi görög képzelet alkotta lényekkel egyszerre, úgy hogy van verse, melyben tíz-tizenöt ilyen név szerepel egy lapon. Az égi tünemények közül csak a legköltőibb kettőt festi, a napkeltet és napnyugtát — ezeket azután únosuntalan — de milyen módon!

¹ Kőszegen lakó kedves társának, Kalauz 25—26. l.

² Örömnep, Elegyes versek 152—153. l. 2. b) U. o. 68—71. l.

Inneplő szekerebe megint bé-fogja ma-holnap
Fébus tűz-lehelő lovait.¹

ez a napkelte, s fáradt lovait tengernek ereszti — ez a napnyugta!²
Az meg szinte komikus, a mikor Virtról Komáromba visszatérvén
panaszkodik, hogy megkezdődik az iskola.

Kóng az harang, 's szomorú szóval Letzkére Deákot
Serkenget: szarvas Pindusnak hegyére nyomúlni
Mu'sák' köppenyeget seregét szemlélem: az el-zártt
Iskola nyíl; oda tér gyors lépésekkel Apoilo.³

Mutatják a példák is, hogy üres játék volt a mythológiának
ez a szerepeltetése⁴ s jogosan gúnyolta ki érte Kazinczy Szabót
egyik tövisében, mely valóban ügyesen szúr: híven utánozza s
ezáltal nevetségessé teszi ezt a visszaélést.⁵ De Szabó is, persze
öntudatlanul ráczáfol önmagára, mikor műveinek későbbi kiadá-
sában — egyszer-másszor — ezeket a sallangokat egyszerűen
elhagyja, vagy a köznapi kifejezéssel pótolja.

midőnn a' sarlók [a rétbe] harapván,
Lábairól el-dőle Tzeres.⁶

midőn sarlók harsogva forogván,
Omlanak a gabonák.⁷

Az ilyenféle személyesítés — pedig így vonúl végig egész
költészetükön — nem Horatius és Ovidius szellemére vall, hanem
a tudákos szerzetes költőkére, a kik elfanulva a költészet külső-
ségeit és fogásait, modorossággá, sallangokká alacsonyították azt,
a mi a klasszikus költőknél természetes volt. A római költő is
élt velük, de épen azért, mert e mythologikus neveknek határozott
tartalmú jelentése volt, csak mértékkal, ott a hol valóban szükség
volt személyesítésre. Az újkori latin verselők, s nyomukban a mi
deákosaink, mint az epigonok általában, mestereiknél csak a kül-
sőséget látták meg, ezt tanulták el, s alkalmazták derűre-borúra,
képes kifejezéseket a legrózaibb jelentésre. A klasszikus tanú
megint Szabó Dávid, a ki e gondolatot: már tizenöt év telt el,

¹ Pyber Ferenczné Neve Napjára, Új mértékre vett versek 24. 1.

² Virtről bútsú-vétel, U. o. III: 33. 1. (Új mértékre vett versek 6. 1.)

³ Pyber Ferenczné Neve Napjára Ekloga, Verskoszorú, III: 12.

⁴ A modern szellemű tudósok ki is kelték ellene, a németeknél Sulzer, Theorie der schoenen Künste (1792. kiadás) III: 483—484. nálunk követője Verseghy »Personificatione allegorica et mythologica poeta risum potius movet, quam ad comode ad propositum suum illudit . . . quid nobis hodie cum Dryadibus etc. et Nymphis, quibus a grege poetantium rara etiam nomina Hungarica solícite conflantur?» (Analytica III: 766—767.)

⁵ Baróti Szabó, Tövisék és Virágok (Balassa kiadása) 35. 1.

⁶ Virtről bútsú-vétel, Verskoszorú III: 39.

⁷ U. a. Költ. munk. 1789, I: 239.

hogy Kassára került, így adja tudunkra, a mint ő gondolja, nagyon költőien:

És már sárga Czeres bé-gyűlt háromszor öt ízben.¹

A klasszikus és az új latin irodalmon kívül más nép irodalma nem volt hatással a deákos iskola költészetére. Ha ismerték is, mint p. o. Révai, a modern irodalmakat, ez az ismeret nem látszik meg deák-szabású verseiken. Még a saját nemzetüknek irodalma sem érezte hatását, a magyar irodalom utolsó három századából (XVI—XVIII.) csak két költőt ismertek, Gyöngyösit és Faludit, illetőleg verseik csak e kettőnek ismeretéről tesznek bizonyosságot.

Gyöngyösit egyformán dicsőítették mind a hárman, a legkiválóbb magyar költőnek tartották,² bár a hagyományos magyar formában írta költeményeit. Sőt Rájnis annyira ment szeretetében, hogy egyik versét átírta distychonokba: megakarta mutatni, mennyivel különb poéta lett volna Gyöngyösi, ha szép verseit görög mértékre vette volna. Szabónak pedig annyira megtetszett Gyöngyösinek festői leírása, mikor a kovácsok Kemény János számára a lánczokat kovácsolják, hogy eposzában alaposan kiaknázza: *A' Komáromi Föld-indulás*-ban a Cyclopsok munkájának leírásán nyomról-nyomra fölismerhető Gyöngyösi rajza. Idézem a megfelelő részleteket: Szabó így énekel:

egész' Etnának alatta

Nagy kalapálás van. Még most-is dolgozik egy' nagy
Menykőn a' *Cyclops*-sereg. Ah, tsúf állatok! egy' egy'
Szem nőtt homlokokon; por szenny meg-szállta pofájok':
Űl füstös nyakokon hólt-szén pozdorja; szakállok
A' sűrűn ki-tsapó szikráktól ritka; merő var
Tsak nem egész' vállig fel-tűrött karjok: az Ördög
Sem lehet éktelenebb. De temérdek-erőssek: az űlő-
Vassal laptá gyanánt játsznak, 's otromba kezekkel
Mint Órjasok, egész' hegyeket győznének emelni.
A' fúvó gégéje körül egy' része tüzet szítt:
Erre vizet lotsol a' más rész pemetével: azonban
Donganak a' ropogó szikrák: rozsdája le-pattog
A' meg-hevüllt vasnak: mikor hajnali színre pirulni
Kezd annak feketéje . . . .³

Mintaképe, Gyöngyösi pedig így:

Gyűjtnek azért öszve . . . , erős Bronteseket
.....

¹ U. a. Jakab Andrásához. u. o. II: 84.

² Rájnis a Kalaúz előszavában, Révai a Kreskai Imrének írt alagyalában. (Elegyes versek 91. l.), Szabó az Új mértékre vett versek előszavában.

³ Megjobbított Költeményes Munkái 1802. III: 50—51. l.

Melyek mintha jöttek volna az Aetnábúl,
 . . . . .

Vaspor szennye ilte hízott pofájokat,
 Szenek pozdorjája füstölte nyakokat,
 Sok szikra csipdezte feltúrrott karokat,
 . . . . .

Ritkult a szakállók csapdozó tüzekkel,
 Éktelen homlokok pörzsöllett szemekkel,
 Orczajok varasult gyakor égésekkel,
 Merő fél ördögök kormos személyekkel.

De mint óriások temerdek tagokkal,
 Hegyeket bírának emeini vállokkal,
 Lapdaként játszanak az ülővasakkal,

Felgerjedvén a tűz a szikrák ropognak,
 Hevül a vas, arrúl a rozsdák pattognak

A fúvó gégéje körül szít ez tüzet
 Pemete bojtjával az hint reá vizet,

Hajnal színt mutat már a vas setétsége . . . . .¹

A másik magyar költőt, Faludít, Révai, a ki verseit összegyűjtötte és először kiadta, meg Rájnis, volt tanítványa és rendtársa, Gyöngyösivel együtt ünnepelték.² Ennek a velük egykorú poétának dicsőítésében osztozott mindenesetre Szabó is, s mindhármuk költészetében találunk egy pár kifejezést, mely azt is bizonyítja hogy nemcsak csodálták, hanem sokat is olvasták és képzeletüket megragadta Faludi költői nyelvének bája. Még erősebb lett volna a hatása, ha a deákosok is rimes verseket írtak volna, legalább Rájnis egyetlen rimes versében, melyet Festetich László és Hohenzollern Jozefin lakodalmára írt,³ egészen Faludi követőjének mutatkozik, nemcsak formában, hanem dictionban, sőt még abban is, hogy költeménye alapjául, ép úgy mint Faludi hasonló rendeltetésű mennyegzői versében⁴ a házasfelek czímerével való játékot teszi, Révai pedig szerelmes énekeiben — bár idegen költők motívumait dolgozza föl — még buzgóbb tanítványa, a ki utánozza mestere pajzán hangulatú költeményeit és egyes jellemző vonásokat is elles tőle.⁵ Azonban klasszikus méretű verseik is szolgálnak bizo-

¹ Toldy Gyöngyösi válogatott poétái munkái II: 70—71. l.

² Révai a Faludi-kiadásában (1786) 134. l. Rájnis a Kalauz 22. és a Megszerzés 26. lapján (Gyöngyösi-utána nem támadott nagyobb Poéta Országunkban, t. i. mint Faludi).

³ Közölte Ágh i. m. 206—209. l.

⁴ Niczky György és Batthyány Xavéria házasságára. (Négyessy kiadásában a 69. l.)

⁵ Különösen Kupidó leírásában, Révai. Elegyes versek 129. l. és Faludi u. o. 43—44. és 48—50. l.

nyítékkal. Révai Nadasdi győzelmeiről írván,¹ Faludinak Nadasdi című költeményéből veszi át a szólamokat, Szabó meg elfogadja Faludi egyik prózai képét (a juhok leborotválják a mezőt² s egy másikat (Thymfű juhok, nap virágnak) kiszélesít (Só júhok, tím-fű méhnek, nap gyenge virágnak.³ Egy kis leíró költeményéről (*Reggeli üdö*) meg maga is hirdeti, hogy Faludi után készült⁴ A tíz sornyi költemény (később kilenczre rövidült) valóban nem egyéb, mint Faludi A' hajnal című költeményéből három versszaknak szabad átírása hexameterbe.

Ez az egy-két párhuzamos idézet természetesen nem azt bizonyítja, hogy a deákosok Faludi hatása alatt állottak, csak annyit igazol, hogy költeményei nem maradtak egészen hatástalanul, s abban a korszakban, mikor az írók mindent újból akartak kezdeni, s az elődök munkásságával nem törődtek, ezek a gyöngye nyomok is jelentősek.

IV.

A műveltségi és politikai viszonyoknak meg a nemzeti eszmének kapcsolata a deákosok költészetével.

A deákos iskola tagjai kivétel nélkül szerzetesek voltak. Nemcsak, hogy az új irány előzői közül azok fejtettek ki nagyobb tevékenységet, a kik valamely szerzet körébe tartoztak, és a világiak az első kísérletek után végleg elhallgattak, hanem szerzetes volt az a három költő is, a kiknek működéséről tudomást vesz az irodalomtörténet. Természetes jelenség, egyenes következménye az akkori műveltségi viszonyoknak. A XVIII. századi Magyarország kultúrájában a magyar nyelvnek semmi szerepe nem volt, alapjául egészen a latinos műveltség szolgált. Latin volt a közélet nyelve, latin a nagy ritkán összeülő országgyűléseké, a törvénykezésé, a kormányzéseké: a kinek nem volt nagyobb ambíciója, mint szerepet játszani a maga kis körében, annak elég volt, ha a kora konyhalatin nyelvét bírta. S ha ki akart emelkedni a megyéjéből, a köznapi állásából, ha társadalmi vagy politikai vezető szerepre vágyott, akkor is a francia és német nyelvekhez fordult, az udvar és az előkelő körök érintkező eszközeihez, s a francia meg német irodalom tanulmányozásában kereste a magasabb műveltség föltételeit. Magyar nyelvről, magyar irodalomról szó sem volt.

A magyar kulturának ez a teljes elhanyagolása meglátszik az egész kor irodalmán. Egy-két lelkes főúron kívül, a kik a

¹ Révai. Tóth Farkas úrnak, u. o. 49. l.

² Szabó, Pyber Ferencz Neve Napjára, Verskoszorú III:21. és Faludi, A hajnal, i. h. 36. l.

³ Szabó, Döme Károly úrhoz, Költ. Munk. 1789. II:74. l. és Faludi Ecloga 6. ta. i. h. 93. l.

⁴ Megjobbított Költ. Munkája 1802. III:26. l.

maguk gyönyörűségére irogatnak verset, csak a két nagy felekezet papjai szólalnak meg magyarul, ezek is többnyire csak vallásos buzgóságból írnak, egyházi czélokot szolgálnak.

De a tudomány és irodalom egyáltalán csak a papok körében talál barátságos otthonra, különösen a szerzetesek czelláiban. Míg a főnemesség az udvar mellett egyik fényes mulatságot a másik után éli át, s a köznemesség a megyéje gyűlésein szónokol, míg e két rend nem ismer más föladatot, mint előjogainak és a dynastiának megvédését, az egyszerű szerzetesek, a jezsuitákkal az élükön, nagy kitartással dolgoznak, természetesen latinul. Ha már a világi elem legnagyobb része teljesen latinos műveltségű volt, mennyivel inkább átjárta a szerzetesek lelkét a latin nyelv! Nemcsak az iskolában, hanem a refectoriumban és sétáikon is latinul társalognak, nemcsak az egyházuknak, hanem a tudományuknak is ez a hivatalos nyelve. Ha szórakozni kívánnak, akkor is Róma költőihöz, vagy a latinul verselő rendtagok munkáihoz folyamodnak, vagy maguk írnak deák verseket: szervezetük, szellemük, hagyományaik egészen a latinra utalják. Nem csoda tehát, hogy mikor a korszak alkonyán az a pár szerzetes magyarul kezd verselni, nem folytatja a régi nemzeti hagyományokat, hanem magyar verseikben is a latin költészet műformáit alkalmazza, melyeket a rómaiaknál és a jezsuita íróknál megkedvelt.

Ime ezért fűződik a deákos iskola megalapítása szükségképen szerzetes költők nevéhez.

Jogosan lehetne kérdezni, miért nem történt ez a merész vállalkozás korábban, miért maradtak meg a XVIII. század kísérletei egyszerű kísérleteknek és miért nem írtak magyar nyelven classikus mértékben a XVIII. század tudós jezsuitái? Miért kellett várni, míg az új korszak latinul verselő költői Rájnis, Révai és Szabó cserélték föl a latin nyelvet a magyarral, miért nem tette meg ugyanezt p. o. Biró István a kolozsvári születésű jezsuita, a ki 1755-től 1777-ig írt latin ódákat¹ vagy a piarista Conradi Ignác, a ki nemcsak Janus Pannonius verseit adta ki, hanem maga is írt számos alkalmi költeményt,² a ki a külföld véleménye szerint is méltó helyet foglalt el az újabbkori latin költők között?³ Magyarok voltak ők is, Conradi, a magyar provincia vicarius, meg épen jó magyar, latinos műveltségük ép oly erős volt, mint az utódaiké, költői tehetségre sem állottak mögöttük, csak a kor szelleme volt más, melyben írtak, s ez magyarázza meg, miért maradt a fölfödözés dicsősége a későbbieknek.

A XVIII. század szerzeteseiből — a magyar iskolai drámák szerzőit nem számítva — az erős, nyilatkozásra törő magyar szellem hiányzott. Első sorban, sőt mondhatni kizárólag, buzgó papok

¹ Stoeger, *Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu*, I: 29.

² Horányi, *Nova Memoria* 660. 1.

³ Wurzbach, *Biographisches Lexicon*, II: 441.

és szorgalmas tudósok voltak, nem a hitvitázóknak és Pázmány-nak utódai, a kik egyházukon kívül a magyarságnak is akartak szolgálni. Nem érezték meg, hogy a haza tőlük más áldozatot is vár, mint a lelkipásztorkodást és a latin nyelvű tudomány ápolását, s a meddig csak származásban és érzületben magyarok, de szellemben és cselekvésben nem, addig a magyar kultúra nem számítja őket munkásai közé. Nem az akarat hiányzott lelkükből, nem közönyösek voltak a magyarság iránt, de a kor törekvéseinél és eszmevilágánál fogva az érték, a belátás.

Rájnis és Szabó lelkét, mikor egy százados mult hagyományaival szakítva föltámad bennük ez az érzék, ez a belátás, már az új szellem illette meg. A nemzeti büszkeség, mely őket magyar versek írására készíti, egy századig szunnyadt s ekkor egyszerre lobog föl nemcsak bennük, hanem a kor sok más magyarjában. Ekkor lép föl Bessenyei is, az ő korszakkezdő működésének alapja is ugyanaz a hazafias lelkesedés, s a deákosok nem tőle vettek ihletet. Nem akarjuk kisebbiteni Bessenyei érdemét s nem adunk igazat Csaplárnak, a ki az irodalmi megújodást nem Bessenyeiéktől, hanem a deákos iskola fölléptétől számítja,¹ de az tagadhatatlan, hogy Rájnis és két társa egy úton indultak el Bessenyeivel, a nélkül, hogy törekvéseiről tudomásuk lett volna. A mit tettek, abban egyformán volt munkás a kor szelleme, a Mária Terézia uralkodásának második felében föllobbanó nemzeti öntudat. Ez serkentette munkára mind a három költői iskola tagjait, s ez a magyarázata, miért választja el oly rövid időköz, alig két esztendő, a három iskola legkorábbi termékeit.² Ez az erős hazafias érzés, mely belátja, hogy a magyar kulturát a magyar nyelvre kell építeni és hogy nem lankadó munkásságra van szükség, ha hazafiúi kötelességünknek meg akarunk felelni, ez az érzés élt Rájnisék szívében, mikor verseiket írták.

A mint tehát költőink legyőzik az első nehézséget, s beletanúlnak az új forma használatába, mind jobban világos lett előttük a cél, a melynek elérésére fáradozniuk kell. A nemzeti érzés ápolása, a magyar nyelv buzgó védelme és művelése vezeti tollukat. Fájdalommal látjuk, hogy a két idegen nyelv, a német és még inkább a latin, mint nyomja el a magyart, s tudják, hogy a hatalmas ellenséggel szemben csak egy fegyverünk van: nemzetiségünknek buzgó védelme. Politikai úton nem tudjuk magunkat szabaddá tenni, erre csak egy mód van, a társadalmi agitatio. A társadalmat kell megnyerni s erre megint csak két eszköze van a magyarságnak: a magyar ruha viseletével tüntetni hazafias érzelmei mellett, s a magyar nyelv terjesztésével, ápolásával, műve-

¹ Már azért sem, mert a deákos iskola legelső kinyomtatott munkája csak 1777-ben jelent meg, s Rájnis Kalaúza is csak 1773-ban készült.

² Bessenyei Agisa 1772-ben jelent meg. Dugonicstól a Trója veszedelme 1774-ben, s Rájnis Kalaúza 1773-ban készült.

lésével fölébresztteni és táplálni a magyar szellemet. Magyar ruhában jár tehát Révai és Rájnis is, nem törődve föllebvalóiknak neheztelésével és a »gyáva népnek«, meg az »utszán szélyyel-futó, rikoltó porontyoknak« bámulásával,¹ a kik megbotránkoznak azon, hogy mint papok nem járnak a hivatalos egyházi öltözetben. Ép oly tüsszel izgatnak a magyar nyelv érdekében. Még a lassan mozduló Szabó is megindul, már első kötetében van egy olyan verse, melynek a tiszta hazafiúi érzés a forrása. A' *Magyar Iffiúsághoz* címzett ódája nála szokatlan energiával és merészséggel buzdítja az ifjúságot.

Ébredj fel: kelj tollra: Magyar versekre hevüljön
 Mellyed: Appolóval szólj Magyar ajka szerént.
 Illik kardra kezed; kezed illik tollra viszontag:
 Minden nép eszivel' fel tehet éles eszed.
 Édes Hazád Fija vagy, Magyar Ország gyöngye vagy: elméd
 Tűz, diszes nyelved: vesd az írásra magad.
 Vesd; de Hazád nyelvén. Nagy szégyen vólna, Hazádét
 Meg vetvén, másén kapni felette nagyon.²

Rájnis, az ingerlékeny, könnyen lobbanó poéta meg annyira lázba jön, mikor egy festő barátja magyar ruhában fest le számára egy leányt, hogy elragadtatása nem ismer határt:

Hogyhogy? te írtad, Kedves Atyámfia!
 Valljon te írtad? 's énnekem írtad ezt
 A' ritka-szépségű leányzót
 Régi szokott Magyar öltözetben? . . .³

és a legelkeseredettebb gúnynyal, sőt aljassággal kevert gorombasággal korbácsolja azokat a magyarokat, a kik francia ruhát viselnek s megvetik a magyar nyelvet.⁴ De Révai a legagilisebb. Barátjait és rendtársait megtiszteli versekkel, mindegyik ép úgy mint Szabónak idézett verse, tele van buzdítással. Irjanak, minél többet írjanak magyarul, akármiről, akárhogy, csak verseljenek, mert szentül meg van győződve, hogy a versírás a leghathatósabb módja az irodalom pártolásának, a nemzeti nyelv elterjesztésének és a nemzetiség védelmének, — hogy a nemzet boldogsága attól függ, vajjon Tóth Farkas, Bolla Márton, Józsa Gergely magyarul szólnak-e nem is a közönséghez, hanem egymáshoz. Ha azután szavainak valami sikerét látja, ha egyik-másik megtisztelt tollat fog — hogy verses levélben köszönje meg a buzdítást, öröme, büszkesége nem ismer mértéket.

¹ A' Muzsához, Ágh kiadása 229. l.

² Új mértékre vett versek 217. l.

³ Egy igaz Magyar ruhába öltözött Leánynak képeről, Kalaúz 11. l.

⁴ Feddő versek u. o. 32—36. l.

Ma már, mikor a nemzetiségi fogalmaink tisztultak, mikor tudjuk, hogy a nyelv a nemzetiségnek valóban legbiztosabb, de nem egyedüli támasza, és tapasztaljuk, hogy egy nemzet boldogulása milyen szoros kapcsolatban van anyagi függetlenségével és a társadalmi, nemzetgazdasági viszonyokkal, kisszerűnek és naivnak tetszik Révaiék buzgólkodása és vérmeseknek reményeik, melyeket a magyar verseléshez fűztek. Valójában nem volt az. Nekik szegény szerzetes költőknek igazán nem állott más eszköz rendeltetésükre. A korlátlanul uralkodó kormány minden más módot megtagadott tőlünk, elvonta a lehetőséget, hogy egyéb követeléseinknek érvényt szerezzünk: nemcsak ők, az írók, de a többiek is, az a pár hazafián gondolkodó főúr és magyarul értő köznemes is arra volt utalva, hogy a nyelv szeretetében és az irodalom pártolásában megunva magát, ebből a kis várból. intézzen támadást az óriási ostromló sereg ellen.

Révai és társai féltek attól a veszedelemtől, mely a nemzetet fenyegette, látták a sötét felhőt, de nem tudták, honnan jön. Olvassuk csak a Mária Terézia életében írt verseiket. A királyné, a ki mint asszony a magyaroknak igaz jóakarója volt, annyira megvesztegette itéletüket, hogy iránta érzett szeretetüket átvitték reá mint uralkodóra, családjára, Józsefre, a német császárra s át magára Ausztriára. Csak a legjellemzőbbek közül idézünk például egyet-kettőt.

Szabó Dávid így énekel Mária Terézia uralkodásáról

melly szám-ki-vetésben

Volt az előtt, haza jött a' Béke, 's tenyészi gyümölcsit:
 Vér nélkül Hálits, Ludomér Országok adatnak
 Mint két drága kövek Koronához: Néped az hartzban
 Minden nemzet előtt hírt nyert: fő tisztre fel-hágnak
 Kinn, és benn fiaid, mellyhez még semmi reményjek
 Nem vala: bé-szállott hozzád feles hasznokat hajtó
 Mesterség 'sokasága: jeles tudományok öledbenn
 Annyira nőttek már, hogy kétes légyen, ha jobban,
 Ön maga népének Mávors, vagy mondhat e Pallas.
 A' ki-kötő révek, 's nem próbált tengerek eddig,
 Bámulnak Magyar árbotzokon: bé-hordatik a pénz,
 Melly az előtt kül' földre szakadt . . . .

Mennyi kézzel fogható valótlanág! A béke áldásairól¹ s a vér nélkül szerzett tartományokról beszél, noha az örökösödési s a hét éves háborúban ugyancsak sok magyar vére folyt ki; a tudomány hódításait emlegeti, mikor a magyar kultúra a legjobban aláhanyatlott; az ipar, kereskedelem, közlekedés föllendülését dicséri pedig a magyar »tartomány«-t a legigazságtalanabb

¹ Felséges Mária Terézia' haláláról, Verskoszorú, I: 121—122.

vámrendszerrel tönkretették; a pénz beáradásáért mond köszönetet, bár főuraink Bécsben verték el a magyar birtokok jövedelmét, s iparcikkért, földolgozott nyersterményekért tömérdek magyar pénz vándorolt Ausztriába. Ekkor vetették meg a későbbi kizsaroló osztrák politikának alapját, de azért a szegény Szabó Dávid szerint elkövetkezett Magyarország arany százada. Révai még tovább megy. Nagy fölbuzdulásában

Ismét vért ontunk tsak ugyan. Rév, Attila, 'bátor
Magzatinak vérző fegyverek. Ime megyünk,
Nagy Fiadat, József Tsászárt, a' tengerig, és még
Tul azon is híven fogja követni hadunk . . . .¹

igen, vállalkozik honfitársaival arra, hogy Dalmáciát, Boszniát, Szerbiát, Oláhországot, sőt még a szent földet is meghódítja — Ausztria számára, mert hát:

Austria! tejeszszed te határidat, általad Isten
Jobbra szerentsézvén népeit egybe szedé.²

De szakasztott ilyen módon gondolkodott a legtöbb magyar. Említsük-e Horváth Ádámot, ki József germanizáló rendeleteit védelmezi?

. . . a' Felség is, hogy a' minapába
Német szót parancsolt a' Magyar szájába:
Nem a' Magyar nyelvet akarta pusztítani,
Hanem a' Deákot Németre fordítani,
Hogy így, ha az a' nyelv nálunk is bővülne:
Nemzetünk más néppel jobban egyesülne.

Hiszen ez volt épen a veszedelem, az uralkodóháznak egységesítő politikája fenyegette végromlással hazánk önállóságát. Nem abban nyilvánult tehát a XVIII. század magyarjainak naivsága, hogy pusztán a magyar nyelv védelmezésével akartak gátat vetni az ország elnémetesítésének, hanem, hogy épen azokat dicsőítették, a kik az országot az elnémetesítéssel fenyegették. Ez azonban közös hibája volt a kor legtöbb írójának és politikusának.

József császár erőszakos rendeletei végre felnyitották sok hazafi szemét, és az egyszerű deákos műveltségű szerzeteseknek nagy dicsőségére szolgál, hogy ők — s velük még határozottabban Dugonics és Ányos — előbb kezdettek tisztán látni, mint koruk sok más költője, előbb mint Kazinczy, Pétzeli, Batsányi és Verseghy. Szabó, a ki annyira rajongott Mária Teréziáért és olyan rózsásnak látta az ország állapotát, most József császár uralkodása alatt, átdolgozván egy régebbi versét (A' Víznek nagy áradásáról),³

¹ A' szebb magyar tudományoknak . . . örömnapijára, Elegyes Versek 29. l.

² U. o.

³ Új mértékre vett versek. 8—15. l.

elhagyja belőle a magyaroknak szóló hizelgést és helyette siralmas panaszszal végzi:

Már levegő, tűz, út, ég, föld vesztedre föl-esküdt
Árva hazám! egyebet várhatsz-e halálos ütésnél?¹

Elkeseredve a szomorú jelenen, mikor nyelvünket elnyomják, nemzetiségünkre a végső csapást mérik, már-már búcsút akar mondani a költészetnek:

Nem látod ezen szélvészeket? e' tűz-
Nyilaknak gyakoromlásit? nem vajmi nem illik
Ilyen üdők köz'tt a' lantnak zengése . . . . Le szoktam
Én is az húr-pendítésről, ez sem fog ezen-túl
Tetszeni Honnyában. Meg-szüntek az hajdani hangok:
Másként szól a' nyelv, másként hall a' fül: az el-nyírtt
Erdőkben idegen madarak . . . . nem szólni, tanátsos,
Mintsem vesztire tért hanggal szégyenre vetődni . . . .

Az 1783. írt költeményt nem is adta ki sem az 1786-i, sem az 1789-i gyűjteményében, csak a császár halála után 1802-ben.² Rájnis, a ki egyaránt dicsőítette Mária Teréziát és II. Lipótot, Józsefről egy hangot sem énekel,³ csak akkor fakad ismét dalra, mikor József a koronát visszaküldi Budára. Ez *A' Magyarokhoz* címzett oda azonban,⁴ mely rajongó szabadságszeretettel erős, heves, sőt türelmetlen magyar érzést párosít, a deákos iskola költészetében a legkiemelkedőbb mozzanat. Nemcsak a hazáját és szabadságot tüzesen szerető magyar szólal meg belőle, hanem a nyugodtan ítélő politikus is, a ki meglátja a magyar alkotmány sarkalatos pontjait, a rájuk épülő kormány-formát, s észreveszi az ország romlásának igazi okát, a főurak elidegenedését, a minek szomorú következménye a nép, a papság s a nemesség elnyomása. Most már a császár halála után József önkényes uralkodására czélozva éneklí nagy keserűséggel:

Huj! melly kegyetlen dér sütögette el
Magyar szabadság! gyenge virágdat!
Oh fájdalom! most is keserves
Könyeim hullanak a' szememből!⁵

Hogy ez a belátás kissé későn jött, csak akkor, mikor József durva kézzel rázta meg az alkotmányt, az nem von le érdemükből.

¹ Költeményes munkáji 1789. I: 197. 1.

² Megjobbított Költeményes Munkáji 1802. I: 122. 1.

³ Érdekes p. o. a II. Lipótra írt versének kezdő sorai (Ágh i. m. 227. 1.)

A' Magyarok' törvénye szerént, Nagy Trézsia' Vére,
Felséges Leopold, szép örökébe be lép.

⁴ U. o. 221. 1.

⁵ Forgács Miklósnak ditsérete u. o. 225. 1.

A szép királyné iránti elfogultságukat is szívesen megbocsátjuk, mert csak *ítéletüket* vesztegette meg, *érzületük* a haza iránt tisztán lobogott. Egyszer-kétszer, a mint a közölt mutatványokból is láthatni, lelkesedésük ki is tör, ódai hevületre gyulladnak, s a mit a XVIII. század csak elvétve, Faludi lantján hallott, ódaszerű költeményt zengenek.

Azok az unalmas versek, melyekben paptársaikat buzdították, nem sokat lendítettek a haza sorsán, de ha szűk körben is élesztették a lelkesedés tüzeit, s ha meggondoljuk, hogy a verselők tanárok vagy valamilyen rendház számottevő tagjai voltak és így tanítványok és fiatalabb rendtársak szívében is szikrát gyújtottak: el kell ismernünk, hogy a magyar nemzeti eszme sokat köszön e szürke prózai distichonoknak. Rájnis a merev, ingerlékeny egyéniségével nem sokat tehetett, de azért jó barátai körében ő is terjesztette a költészet szeretetét, Révai azonban különösen a 70-es években, Szabó meg a nyolczvanas és kilenczvenesekben annál többet, a ki a sok névtelen verselőn kívül Gvadányit, Batsányit, és Kazinczyt Verseghyt, Szabó Lászlót és Döme Károlyt tisztelte meg több ízben költeményeivel és buzdította őket a versírásra.

Költői értékük e verses buzdításoknak majdnem semmi. Alapjuk, az erős hazafias érzés, tiszteletreméltó, és elismeréssel kell adóznunk, hogy ez érzésből eszmei magaslatra emelkednek és működésüket egy nemes kulturális czélnak szentelik, de az a mód, a mint érzésüket kifejezik, eszméiket érvényre akarják juttatni, nincs arányban a tárgy magasztosságával, kisszerű, lapos, prózai.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

